

ИНДИВИДУАЛНАТА ПСИХОЛОГИЯ

Емилия Алексиева

Първата книжка на сп. „Философски преглед“ се открива от главния му редактор проф. Димитър Михалчев с Уводни думи. В тях се определят основните насоки, които списанието ще следва в издателската си политика: „Забелязано е от мнозина, че през последните години широката публика у нас изглежда някак си преситена от политиката. Доколкото у нея съществува духовен живот, тя тъгува да чуе, да прочете, да узнае „нещо по-добро““. Публичните беседи, които читалищата устройват редовно от няколко години насам из разните градове на България, свидетелстват, че една добра част от тая широка публика проявява жив интерес не само към въпросите на литературата, но и към тия на философията изобщо. Хората слушат с очевидно любопитство и философски беседи – даже днес по-охотно, отколкото вчера, – стига да умее човек да им предаде съответния предмет по един достъпен начин. Това обстоятелство даде до голяма степен подтик за възникването на нашето списание“¹ *Религията и религиозните потребности* на човека се разглеждат заедно с увлеченията по *окултизма*. Михалчев обяснява, че „странностите на човешката душа“ търсят обяснение на непонятното в живота, нередко в суеверието и в измислицата. „Философски преглед“ си поставя за задача да просвещава своите читатели, като разясни „обективно, трезво и научно“ естеството на на пръв поглед странни явления

Друга група от въпроси са свързани с педагогиката в трите ѝ съществени проявления: възпитание, обучение, образование. Много ясно личи, че главният редактор акцентира върху проблемите на възпитанието. Именно от него зависи оформянето на личността и надграждането на положителни качества като емпатия, трудолюбие и отговорност. Нередко чуваме, че съвременната ни образователна система не възпитава – последиците от това са крайно неблагоприятни.

Обширната педагогическа литература, която се появява, според проф. Михалчев от „много дървета пред себе си невинно е могла да види гората“². Това означава, че мащабните проблеми отстъпват пред по-маловажни, засягащи частни случаи.

Списанието задоволява повишения читателски интерес към „обществената философия“, към социалния живот. Проф. Михалчев се спира на факта, че марксизмът съществува от десетилетия и оставя дълбоки следи сред интелигенцията на България. „Що е социална класа и какъв е смисълът на социалните проотиворечия; що е партия, маса, нация и национално съзнание; право, отговорност, нравственост; традиция, мода, авторитет; кои са социалнопсихологическите предпоставки на властването; каква е психологията на българския селянин; що е обществена действителност, има ли исторически закони, какво е

¹ Михалчев, Димитър. Уводни думи. – *Философски преглед*, 1929, №. 1, с. 1–4.

² Пак там, с. 2.

мястото и каква е ролята на личността в историята, каква е социологичната същина на парите; каква е теоретичната съдба на марксизма след световната война...“³. Това е част от въпросите, които се разискват на страниците на сп. „Философски преглед“.

За обсъждането на тези проблеми списанието публикува статии на български автори с уговорката, че се предоставя трибуна на „различните лагери“. Тази толерантност, характерна за „Философски преглед“, е една от причините за дългото съществуване на списанието, известно и със своята интердисциплинарност. Редакцията отбелязва, че сред образованата част на обществото се проявява голямо любопитство към „модните умствени течения. Става въпрос за теориите на Бергсон, Фройд, Шпенглер, Айнщайн и др., за прагматизма и за отношението на българските учени към тези учения, към съвременното им развитие.

Една от важните задачи на списанието е популяризирането на новоизлезли книги, научни трудове и статии по философски въпроси. Цялата книжнина, постъпваща в редакцията на списанието, става достояние на обществото и получава професионална оценка.

Михалчев изтъква, че „Философски преглед“ няма да бъде едно от многото списания, а *единственото* философско списание, отговарящо на необходимостта обществото да получи знания, които други издания не му дават.

Нещо, което е особено важно и си личи дори само по съдържанието на отделните книжки, е, че списанието не става апологет само на едно-единствено философско направление, а предоставя страниците си за дискусии, за „научно обсъждане“ на различни философски проблеми, които се откриват в почти всички области на човешкия живот.

Не на последно място е проблемът за сътрудниците, които предлагат своите материали за отпечатване – утвърдени учени, общественици, писатели, но и млади хора – възпитаници на Софийския университет с любов към философията. Михалчев споменава нещо, което хвърля светлина върху един проблем, белязал времето на 30-те години на миналия век, но актуален и днес. Става дума за „духовната нищета“, в която е потънала българската провинция.

В този смисъл без преувеличение може да се говори за мисията на „Философски преглед“. Тя се състои в това да се осигури трибуна за знанията и идеите на умните и талантиливи млади хора. Всяка книжка отговаря на търсенията на интелектуалците, превръща се в импулс, в насочване към тайните на една от най-древните науки – философията.

Доказателство за популяризирането на нови философски течения е статията на Атанас Попов, озаглавена „Индивидуалната психология. Една модна философска насока“ (3, 3). Формалният повод за написването на този материал е V международен конгрес за индивидуална психология, проведен в Берлин от 25 до 28 септември 1930 г. Авторът добросъвестно информира читателите на „Философски преглед“ за докладите, изнесени на

³ Пак там.

форума. Първият ден е бил посветен на индивидуалната психология и нейното приложение в медицината; вторият – в училището, а третият – в социологията.

Авторът на статията подчертава, че индивидуалната психология се е развила достатъчно във времето и на нея се гледа не само като на утвърден научен метод, на научна система, но и на светоглед. Всичко това предопределя значението ѝ за лечението на човешката душа. Особено внимание се обръща на факта, че науката ревизира и оценява потигнатото, за да се обясни въодушевлението, че в психологията е създадено цяло направление, една нова школа, сигурна и в метода, и в светогледа, които прилага.

Атанас Попов се спира на личността и научната дейност на Алфред Адлер – създател на индивидуалната психология. Подчертава се, че той и К. Г. Юнг са били ученици на Зигмунд Фройд до 1911 г., когато го напускат. Като причина за разрива се посочва разминаването в разбирането за онова, което отключва психичните заболявания. Според Адлер Фройд греши, свеждайки всичко до доминантата на сексуалния нагон. На това трябва да се гледа като на едно *допускане*, за което няма неоспорими факти. Отделяйки се от школата на Фройд, той основава „Дружество за свободна психоанализа“, преименувано година по-късно в „Дружество за индивидуална психология“. Излиза и списание по тази проблематика. Новото учение на Адлер бързо печели популярност в Австрия, Германия и Америка.

По-нататък Атанас Попов се спира на върху същността на индивидуалната психология. Отбелязва се, че тя може да се разглежда като: 1) *психопатология и терапия*, т.е. като учение за смущенията и заболяванията на душата и начините за тяхното лечение и 2) психология, изучаваща *нормалния душевен живот*, същността и динамиката му. Веднага авторът обяснява, че колкото и да е точно подобно определение, то в голяма степен е ограничаващо. Индивидуалната психология е преди всичко *наука*. Самият Адлер оборва материализма в медицината, оспорва остарялото разбиране, че всяка болест трябва да се обяснява със заболяване единствено на определени органи.

Индивидуалната психология защитава тезата, че съществува единна връзка и взаимодействие между човешкото тяло и душа. Двете неща са взаимнообусловени и са еднакво важни при лечението.

Това е основата, върху която Адлер построява теорията си за *органната малоценност*. Оттук произтичат чувството за недоразвитост и непълноценност. Биологическата основа изяснява случаите, при които може да се говори за морфологична и функционална неразвитост на органите. Адлер дефинира *компенсацията*, при която функциите на един увреден или отстранен орган се поема от друг и така се съхранява човешкият организъм като цяло.

Състоянието на организма веднага рефлектира върху душевните преживявания на детето, на начина, по който то възприема, усеща и преживява външния свят. Тук особена роля играят и неразвитите органи – отразяват се отрицателно върху душата. В случая нещата опират до вечното противоречие между *искам* и *мога*. Безпомощността се осъзнава

ясно, защото много неща стават невъзможни. Слабостта от своя страна поражда *зависимост от другия*.

Атанас Попов изтъква, че именно чувството на подчиненост и слабост отключва стремеж към „самостоятелност, сила и власт“ (Попов 1931: 271). Детето, поставено в подобна ситуация, прави възможното, за да се освободи от всичко, което го кара да се чувства ограничено и непълноценно. Негативните емоции обезателно се заменят с тяхната противоположност – едно непрекъснато движение „нагоре“. То завладява цялото същество на човека. По-нататък се изяснява може би най-съществената особеност на индивидуалната психология. А тя е, че целият душевен живот на човека се определя от *обща цел* – превъзходство, самоутвърждаване и значимост, достигащи според Адлер до крайности – „всеомогъщество и богоподобие“. Човекът е обществено същество и реализацията на всичките му цели става в социалната среда.

Попов изяснява в статията си два важни аспекта на индивидуалната психология – *несъзнаваното и теорията за сънищата*. За Адлер *несъзнаваното не заема* съществено място в индивидуалната психология. Причината за това е, че то е повтаряно много пъти, механизирало се е и има периферно място в съзнанието на човека.

Що се отнася до сънищата, според Адлер те са продължение и преработване на случващото се през деня и нямат отношение към сферата на подсъзнанието. Това е една ключова разлика с теорията на Фройд. По-скоро сънят има връзка с онова, което индивидът е преживял, и то без значение дали е положително или отрицателно. Стремежите, страховете, проблемите, задачите се трансформират в причудливи образи и ситуации в съня.

Душевноболните силно преувеличават целта, която са си поставили, а често пъти тя е вредна или зле формулирана. Тя не може да се изкорени, но може да се замени с обществено полезна. Противоречията, които неизменно възникват, могат да се изгледят. Детето трябва да се възпитава с мисъл за социалната полза, която всеки трябва добре да осъзнава.

Атанас Попов се спира на практическата приложимост на индивидуалната психология при лечението на болни пациенти. Тя е от полза при работата с деца, които се възпитават трудно. Адлер ги разделя „на три категории: 1) деца с недоразвити органи; 2) разгалени и изнежени деца; 3) мразени и пренебрегвани деца (било от техните родители, било от околните хора). На такива деца е чуждо всяко обществено чувство и не са им познати никакви общи интереси“ (Попов 1931: 277).

Ценно е разграничаването, което Попов прави между индивидуалната психология на Адлер и психоанализата на Фройд. Така и читателите на „Философски преглед“ получават по-пълна представа за две важни теории, съществуващи едновременно.

На първо място Фройд отдава най-голямо значение на *сексуалността*, на половия нагон. Адлер твърди, че всяка личност се формира в зависимост от лично поставената цел за сила и превъзходство. Фройд търси причината за дадено душевно състояние в

сексуалността, а за Адлер това е житейската цел, поставена от човека, но без връзка с вродената сексуалност. За психоанализата точно тя е основополагаща. Теорията на Фройд разглежда човека откъснато от обществените му връзки. Адлер схваща „човека и неговата индивидуалност като обществена единица“ (Попов 1931: 278).

Въпреки че статията не предлага критичен поглед към разглежданите проблеми, се изтъква, че индивидуалната психология на Адлер не дава ясно обяснение на понятията *целесъобразност* и *душа*, което пречи, но и генерира въпроси.

Индивидуалната психология би била много полезна за анализа и терапията на ширещата се агресия, особено сред младите хора. В това е нейната актуалност и приложимост в практиката.

Какво още може да се добави за доизясняване на поставените проблеми? Важно е да се каже, че през 1911 г. Адлер вече е в състояние точно да формулира разликите на собствените си възгледи с тези на Фройд:

1. Човешките органи притежават собствен нагон;
2. Самото дете е полиморфно перверзно;
3. Всеки орган може да бъде ерогенна зона;
4. Приетите от Фройд фази на ранно развитие на нагона представляват възпитателен процес;
5. За неврозата либидото не е движеща сила;
6. Сексуалните преживявания и нарушенията при тях, откриваеми при невротичите, биха могли да бъдат схващани еднакво добре и като причини, и като последствия от заболяването.
7. Възможно е сексуалният произход на неврозата да е привиден.

През 1904 г. Адлер пише първата си статия със заглавие „Лекарят като възпитател“. По-късно тя е включена в сборника „Да лекуваме и да образуваме“. През 1908 г. той доразвива възгледите, които на този ранен етап само маркира. Разбиранията му се свеждат до следното:

- Родителите трябва да обичат детето си, за да са в състояние да го възпитават. Допълнението е, че самото дете трябва да изпитва любов и привързаност;

- Адлер пише, че „самочувствието на детето и смелостта му са залог за неговото щастие“. Такова дете на по-късен етап от живота си няма да очаква „помощ отвън“, а ще разчита на себе си и на собствените си възможности;

- Упорството на едно дете трябва да се разглежда не като отрицателна черта на характера, а като стремеж към самостоятелност;

- Ученият препоръчва да се спортува, защото това укрепва не само тялото, но формира ценни качества като кураж, дисциплина, сила;

- Свободата да се взимат самостоятелни решения трябва да бъде поощрявана;

- Послушанието в никакъв случай не трябва да се постига с насилие. То трябва да е последица от възпитанието;

- При никакви обстоятелства детето не бива да изпитва *страх* от своя възпитател;

- Боят и всякакви физически наказания са изключени;

- Борбата с лъжата трябва да се води, като се премахнат мотивите за нея;

- Наказанията, доколкото са допустими, трябва да се свеждат единствено до някои забрани и нещо особено важно: да се посочва възможната вреда, която може да бъде нанесена от лошото поведение;

- Похвалата и наградата са най-доброто възпитателно средство.

С тези допълнения, които се направиха, много добре се очертава възможността индивидуалната психология да се използва при възпитанието на подрастващите. Връзката между медицина, психология и педагогика се очертава много добре. Сп. „Философски преглед“ потвърждава своята редакционна политика: да запознава читателите си с нови учения и теории, да търси връзката помежду им.

Статията „Индивидуалната психология“ на Атанас Попов трябва да бъде допълнена с разбиранията на Алфред Адлер за нервния характер – съществена част от психологията на невротите. Според него „Невротичният характер е неспособен да се приспособи към действителността, защото се стреми към един неизпълним идеал.“ (Адлер 2001: 38) За такъв човек главната цел е превъзходството, а зад нея е чувството на несигурност. Зад желанието за власт прозира страхът от унижение.

Преодоляването на телесните недостатъци още в детска възраст става нередко, като на базата на самооценката се активизира амбицията за освобождаване от чувството за малоценност. Така се отключва и поведението на превъзходство над останалите.

Именно несигурността, изпитвана в детството се компенсира чрез агресията. По този начин се засилва чувството за лично достойнство. Адлер акцентира и върху още една особеност на хората, страдащи от този тип невроза: те обръщат гръб на действителността; настоящето престава да ги интересува – те се устремяват с мисълта си към бъдещето, в което доминира фикцията *превъзходство*. Това става чрез свръхнатовареност, като се поемат много служебни задължения; чрез скъпо и модно облекло, чрез морални изисквания към хората и т.н.

Стремежът към превъзходство и отстояване на чувството за лично достойнство са толкова силни, че са в състояние да превърнат човека в егоист, скъперник, в личност, която завижда на чуждите успехи. Съсредоточаването върху собствения Аз силно намалява интереса към останалите хора. Пораженията в живота на невротика се отричат. Изграждането на защитната линия на поведение се свързва и със стремеж към сближаване със силна и авторитетна личност.

Много често, за да се компенсира чувството за малоценност, се изгражда съвсем осъзнато стремеж към трупане на богатство – една показност, която се съчетава с почти непрекъснато „вземане от другите“ – в преносен и буквален смисъл. Страстта да се придобива прераства в „житейски идеал“.

Мисля, че в много по-голяма степен, отколкото психоанализата на Фройд, индивидуалната психология на Адлер е по-подходяща и приложима като теоретична основа за редица анализи в сферата на хуманитаристиката, в частност – на литературата. Една от причините е в това, че психоанализата е насочена главно към сексуалния нагон, а животът е много по-сложен и многообразен.

Още през 30-те години на ХХ в. сп. „Философски преглед“ запознава читателите си с най-модерните теории и учения, актуални цял век по-късно. Едва ли индивидуалната психология на Адлер има философска основа, но дори на практическо ниво тя намира приложение за осмисляне на проблемната човешка психика. Дава отговор на важни екзистенциални въпроси, а това съвсем не е малко.

Използвана литература

Попов 1931: Попов, Атанас. Индивидуалната психология. Една модна философска насока. – *Философски преглед*, 1931, №. 3.

Адлер 2021: Адлер, Алфред. За нервния характер. – София : ИК Здраве и щастие. – 317 с.